

Faculty of Literature and Humanities
Shahid Bahonar University of Kerman
Year 12, No. 23, Winter 2021

A Comparative Study of the Most Important Components of Romanticism in Shamloo's and Tagore's Poetry

Nila nourbalin¹, Mahmoud Sadeghzadeh², Azizolah Tavakoli Kafiabad³

1.Introduction

Rabindranath Tagore (1861-1941) was a poet, philosopher, musician and portraitist from Bengal, India. He is mostly famous for poetry. He was the first Asian winner of Nobel Prize (Mahvashan, 2018, pp. 144-146). Tagore is known as the Indian Goethe, he is among the most distinguished Indian characters who supported Mahatma Gandhi in Indian Independence Movement (Watt, 2018, p. 452). He is among the poets who has been influenced by philosophical thoughts and new European literary genres due to India colonization by England, familiarity with English language, education in Europe, reading western authors' works and also through translating and researching intellectual and literary works.

Ahmad Shamlou an is Iranian poet, author, lexicographer, scholar and translator who is considered as the main representative of free verse in Iran. He has been influenced by western culture and literature due to his travels and translating European works. Shamlou has lectured in countries like Germany and America as a committed open-

*Date received: 23/08/2020

Date accepted: 30/12/2020

1. Ph.D. Persian Language and Literature student ,YazdIslamic Azad University, Iran: nnourbalin@gmail.com

2. **Corresponding author** :Assistant Professor of Persian Language and Literature Department, Faculty of Humanities, Islamic Azad University, Yazd Branch, Yazd, Iran. sadeghzadeh@iauyazd.ac.ir

3. Assistant Professor of Persian Language and Literature Department, Yazd branch, Islamic Azad University, Yazd, Iran. a.tavakoli98@gmail.com

minded poet. Shamlou also won Stig Dagerman Prize at the end of his life. This prize was dedicated to Shamlou for defending freedom of speech and discussion (Shahrjerdi, 2003, p. 25).

Tagore and Shamlou are both universal poets and scholars, committed, open-minded, humanitarian and philosophers, who have expressed their emotions and thoughts in their poems well and have been influenced by western culture and literature directly or indirectly. Both of them pay attention to poetic beauties. They also were interested in music, theater and drama. Tagore has travelled to Iran two times and he has spoken about his Iranian origin in both times in his lectures: "I am Iranian and my ancestors migrated to India from this land. I am glad to have come to my ancestors' homeland" (Mahvashan, 2018, p. 146). Shamlou has also read Tagore's poems and even he has tape recorded Chitra Play in his voice (Pourazimi, 2018, p. 558-560). Therefore, the evidence shows that Shamlou has been indirectly influenced by him.

Among literary schools, romanticism components form the most common features between Shamlou and Tagore poems which is analyzed and investigated based on indices mentioned in authentic literary schools books in their poems. According to commentators, romanticism mostly has these indices: freedom, character, emotion and feelings, naturalism, escape and travel, revelation, the magic of speech, returning to Middle Ages and legends, unanimous and lyrical songs and epic poems, reflecting century diseases, paying attention to play, different types of novel and... but romanticism differed in different countries due to social, political and cultural conditions (Seyyed Hosseini, 2016, pp. 183-189).

Comparative literature has been changed and progressed many times from the beginning due to its international, cultural and interdisciplinary content. Therefore, various views have been proposed to analyze and investigate nations' literature works. But two schools are more famous and more popular among other ones: French

school of comparative literature, American school of comparative literature. But, this study mostly analyzes romanticism parameters in Shamlou and Tagore poems based on comparative literature school. Totally, American school of comparative literature has been mostly based on similarity not difference which is distinguished in French school; American school mostly relies on modern criticism and gives originality to text not to hypertext. Thus, this school also pays attention to literature and other human wisdoms such as beautiful arts and even experimental sciences (Khatib, 2020, p. 46, narrated by Seyyedi, 2017, pp. 52-53).

2. Methodology

This study has investigated the most important components of romanticism mostly based on the principles of American comparative school in Shamlou and Tagore poems through descriptive-analytical method and quantitative evaluation. Shamlou poems which are studied are: "Poems of Irons and feelings", "The verdict", "Fresh air", "The mirror orchard", "Moments and forever", "Ayda in the mirror", "Ayda: tree, dagger, remembrance", "Phoenix in the rain", "The eulogies of the soil", "Blossoming in the moist", "Abraham in the fire", "Poniard in the plate", "Little rhapsodies of exile", "Unrewarded eulogies", "On the threshold", "The tale of Mahan's restlessness". These poems have been collected during 1945-2000 and have been published in a book titled *A collection of Ahmad Shamlou's works, book I, poems* (2016). Tagore's analyzed poems, have been mentioned in the literature review.

Thus, Tagore's poems translated and Shamlou's poems reread and according to the most important sources of recognizing literary schools, comparative literature and criticism, the most principal indicators of romanticism have been identified and classified in the poems of Shamlou and Tagore which compared and analyzed by mentioning examples and the frequency of most components have been quantitatively evaluated.

3. Discussion

Poems of Tagore and Shamlou are analyzable from different literary dimensions, especially components and features of romanticism. Although they are different in worldview, spatial, temporal and lingual conditions, they have similarities considering some intellectual and literary attitudes and lyrical concepts. This essay has comparatively investigated the most important components of romanticism such as: nature, imagination, individuality, freedom, travel, nostalgia and love in their poems. Totally, they have equally used three components of nature, human behavior, nature and individuality in their poems.

Both of them love nature and have used natural elements to create imaginary pictures; but Shamlou has used imagination elements more than Tagore. Shamlou has symbolically used nature to develop political and social concepts and Tagore has used it to develop the meaning of mysticism and personal feeling. Both of them expressed their feelings. Emotions and thoughts using nature and they have not only aimed at describing the appearance of nature in their poems and they used nature symbolically.

Individuality also plays an expansive role in the poems of both poets. Both of them try to express their personal thoughts and feelings. When Shamlou talks about myself, the reader approximates to his real and true character in his life, but reader faces with poet's momentary feeling and emotion in Tagore's poems and as Shamlou does not page his personal and real life book, individuality associates with social and human self in Shamlou's poems and this is less in Tagore's poems.

Both of them believe in love and except sweetheart's physical aspects they considered her soul and clarity. The identity of sweetheart is clear in romantic poems that Shamlou has composed for Ayda. Tagore does not mention his sweetheart in his romantic poems but in some poems it is concluded that he meant his wife from woman. Both of them challenged for human freedom, made corrections in society, both of them considered life and death as a journey.

4. Conclusion

Considering romanticism components in the poems of Shamlou and Tagore it is concluded that: both poets are similar to each other considering the frequency of using three nature, human behavior and individuality components in their poems. Both of them love nature and have used nature elements to create imaginary picture, expressing feelings and thoughts and have attributed human behaviors to nature to approximate more to nature. Individuality appears more in their poems: Shamlou used individuality sometimes in collective concept. Except poetry, both of them tried to make corrections in the society as an open mind. Releasing people from captivity and corrupted thoughts were their intellectual challenge.

Travel is also a component which is used equally in their poems. Both of them considered life and death as a journey. Shamlou has used imagination element more than Tagore. Despite the lack of happy childhood, childhood nostalgia is obvious in their poems. Nostalgia and loneliness have been considered by both of them. Tagore and Shamlou believed in love and except the physical beauties of sweetheart, they considered her soul and clarity. But Tagore explained mystical sweetheart than earthly sweetheart in his poems.

Keywords: Tagore, Shamlou, Romanticism, Nature, Individuality, Imagination, Love, Death

References [In Persian]:

- Ahmadi, S., & Delavar, P. (2017). The study of applied symbolism in Shamlu's poetry, Tehran: *Boostane Adab*, 9 (2), 25-48. [In Persian]
- Alavizadeh, F. (2015). A critical investigation of influential and influencing studies in Iranian comparative literature. *Bi-Quarterly Journal of Comparative Literature Research*, 3(2), 99-129.
- Alipour, S., & Yazdannezhad, R. (2013). Aesthetics of the conceptual phenomenon of love with a comparative approach to the poetry of Shamlu and Qabbani. *Journal of Comparative Literature*, Shahid Bahonar University of Kerman, 4(8), 203-226.
- Asad, M. R., Kamali-Baniani, M., & Derakhshideh, R. (2012). Telepathic study of night archetype in Sohrab Sepehri and Rabindranath Tagore's poetry. *Quarterly Journal of Comparative Literature*, 6 (61), 24-31.
- Atashi, M. (2003). *Shamlu in critical analysis*. Tehran: Amitis Publication. [In Persian]
- Berlin, I. (2019). *The roots of romanticism* (A. Kowsari, Trans.). Tehran: Maahi Publication. [In Persian]
- Dehbashi, A. (2009). *A companion to Rabindranath Tagore*. Tehran: Nik Publication. [In Persian]
- Dianoush, I. (2006). *Trumpet lullaby* (selections and unpublished words from Ahmad Shamlu). Tehran: Morvarid Publication. [In Persian]

- Forrest, L. (2012). *Romanticism* (M. Jafari, Trans.). Tehran: Markaz Publication. [In Persian]
- Fromm, E. (2016). *The art of love*. Tehran: Jaami Publication (E-book).
- Group of Authors. (2017). *Iranian and world literature* (S. Mahvashan, Ed.). Tehran: Behnoud Publication. [In Persian]
- Hosseini, M. (2017). *World literary schools*. Tehran: Fatemi Publication (E-book). [In Persian]
- Jafari G-Ali, H., Seyedyazdi, Z., & Afsharnia, B. (2020). Nature and its function in Fereydoon Moshiri and Paul Eluard's thinking system. *Journal of Comparative Literature*, 12(22), 51-74.
- Jafari-Jazi, M. (1999). *A survey of romanticism in Europe*. Tehran: Markaz Publication. [In Persian]
- Masoudifard, J., & Marouf, A. (2019). A survey of romanticism in the poetry of Shamlu. Paper presented at the Fifth Conference on Persian Literature Studies, (1502-1524).
- Mohammadi, E., Behnamfar, M., & Tayyebinezhad, G. (2012). De-mythicizing and romantic myth-making in the poetry of Ahmad Shamlu. *Journal of Literature*, 24, 105-128.
- Mojabi, J. (1998). *A companion to Ahmad Shamlu*. Tehran: Ghatreh Publication. [In Persian]
- Mokhtari, M. (1992). *Human being in contemporary poetry (Nima, Shamlu, Akhavan, Forogh Farrokhzad)*. Tehran: Toos Publication. [In Persian]
- Mozaffari-Savaji, M. (2007). *From bamdad (words on the life and works of Shamlu)*, Tehran: Morvarid Publication. [In Persian]

- Nazari, F. (2009). *Shamlu and I, questions from Shamlu's world*. Tehran: Negahe Sabz Publication. [In Persian]
- Pour-Azimi, S. (2018). *The high roof of hamcheraghi, with Aida about Ahmad Shamlu*. Tehran: Hermes Publication. [In Persian]
- Sadeghi Benis, S., & Sadeghi, M. (2016). A comparative study of romanticism in Shamlu and Nizar Qabbani's poetry. *Quarterly Journal of Critical Literary Studies*, 11(44), 137-158.
- SaOlajegheh, P. (2005). *A criticism of contemporary poetry, (Amirzadeh Kashiha, Ahmad Shamlu)*. Tehran: Morvarid Publication. (In Persian)
- Servat, M. (2011). *Introduction to literary schools*. Tehran: Sokhan Publication. [In Persian]
- Seyed-Hosseini, R. (2015). *Literary schools* (Vol. 1). Tehran: Negah Publication. [In Persian]
- Seyyedi, S. H. (2016). A comparative study of modernism in Adonis and Yusef Al-Khal with an American comparative approach. *Journal of Comparative Literature*, 6(23), 52-53.
- Sh. Kashani, Ali. (2016). *Mahan's restless anthem, lingering on the ontology of poetry; Shamlu's thoughts and insights*. Tehran: Golshan Raaz Publication. [In Persian]
- Shahrjerdi, P. (2002). *Daybreak Odysseus*. Tehran, Andishe Sazan Publication. [In Persian]
- Shamisa, S. (2011). *Literary schools*. Tehran: Ghatreh Publication. [In Persian]
- Shamlu, A., & Sarkisian, A. (2014). *Like blood in my vessels, the letters of Ahmad Shamlu to Aida*. Tehran: Cheshmeh Publication. [In Persian]

Shamlu, A., & Sarkisian, A. (2016). *Forgotten songs*. Tehran: Morvarid Publication. (Ebook, In Persian)

Shamlu, A., & Sarkisian, Aida. (2016). *The collection of works by Ahmad Shamlu (Poems)*. Tehran: Negah Publication. [In Persian]

Sherkat Moghadam, S. (2009). A comparison of literary schools. *Journal of Comparative Studies*, 3(12), 51-71.

Tagore, R. (1957). *The gardener* (A. Pezhvak, Trans.). Kabul Publication. [In Persian]

Tagore, R. (1968). *Tagore's one hundred advices* (M. Ziaodin, Trans., Introduction by S. M. Tabatabaei). Tehran: Atai Publication. [In Persian]

Tagore, R. (2009). *The lotus, selections from poetry collections* (A. Pashae, Trans.). Tehran: Mitra Publication. [In Persian]

Tagore, R. (2012). *The crescent moon and stray birds* (A. Pashayi, Trans.). Tehran: Sales Publication. (In Persian)

Tagore, R. (2017). *Gitanjali* (M. Moghtaderi Trans.). Tehran: Sales Publication. (In Persian)

Tagore, R. (2018). *Chitra* (H. Babak, Trans.). Tehran: Elmi Farhnagi Publication. [In Persian]

Tagore, R. (2018). *Under the lotus leaf* (A. Chavoshan, Trans.). Tehran: Setak Publication. [In Persian]

The code of ecomysticism in rabiindranath tagore works: A critical appraisal swa

Van-Tieghem, P. (1990). *Romanticism in France* (G. A. Sayyar, Trans.). Tehran: Aftab Publication. [In Persian]

Voth, G. L. (2017). *World literature* (M. Farahmanfar, Mahsa Jafari, et al., Trans.). Tehran: Niloufar Publication. [In Persian].

پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی
پرتال جامع علوم انسانی

نشریه ادبیات تطبیقی

دانشکده ادبیات و علوم انسانی

دانشگاه شهید باهنر کرمان

سال دوازدهم، شماره بیست و سوم، پاییز و زمستان ۱۳۹۹

بررسی تطبیقی مهم‌ترین مؤلفه‌های رمانتیسیم در شعر شاملو و تاگور

نیلا نوربالی^۱

محمود صادق‌زاده (نویسنده مسئول)^۲

عزیزالله توکلی کافی آباد^۳

چکیده

تاگور از برجسته‌ترین شخصیت‌های ادبی هندی و جهانی به شمار می‌رود که شهرت اصلی او در شاعری است. شاملو نیز شاعر، نویسنده و مترجم ایرانی است که نماینده اصلی شعر سپید در زبان فارسی به شمار می‌رود. آثار و اشعار تاگور و شاملو از ابعاد گوناگون ادبی، به‌ویژه مؤلفه‌ها و ویژگی‌های مکتب رمانتیسیم قابل تحلیل و بررسی است. هرچند به لحاظ جهان بینی، شرایط مکانی زمانی و زبانی متفاوتند، از نظر بعضی‌گرایش‌های فکری، ادبی و مضامین غنایی و جوه تشابهی دارند. شاملو و تاگور بیشتر از مکتب رمانتیسیم متأثر شده‌اند. در این جستار به شیوه توصیفی، تحلیلی و ارزیابی کمی به بررسی تطبیقی مهم‌ترین مؤلفه‌های مکتب رمانتیسیم، همچون: طبیعت، تخیل، فردیت، آزادی، سفر، نوستالوژی و عشق در شعر آنان پرداخته شده است. به‌طور کلی بسامد به کارگیری سه مؤلفه طبیعت، رفتار انسانی و طبیعت و فردیت در اشعارشان همسان است. هردو عاشق طبیعت بودند و از عناصر طبیعت برای خلق تصویرهای تخیلی بهره برده‌اند؛ البته شاملو از عنصر خیال بیشتر از تاگور بهره گرفته است. هر دو به عشق معتقد بودند و به جز جنبه‌های جسمانی معشوق به روح و پاکی او نیز نظر داشتند؛ تاگور بیشتر به عشق عرفانی پرداخته است. دغدغه هر دو آزادی انسانی بود و می‌کوشیدند، اصلاحاتی را در جامعه ایجاد کنند. هردو زندگی و مرگ را چون سفر دانسته‌اند.

تاریخ پذیرش نهایی مقاله: ۱۳۹۹/۱۰/۱۰

تاریخ دریافت مقاله: ۱۳۹۹/۰۶/۰۲

DOI: 10.22103/jcl.2021.16346.3135

۱. دانشجوی دکتری زبان و ادبیات فارسی، دانشگاه آزاد اسلامی، واحد یزد، ایران
nnourbalin@gmail.com

۲. دانشیار گروه زبان و ادبیات فارسی، دانشگاه آزاد اسلامی، واحد یزد، ایران
sadeghzadeh@iauyazd.ac.ir

۳. استادیار گروه زبان و ادبیات فارسی، دانشگاه آزاد اسلامی، واحد یزد، ایران
a.tavakolli98@gmail.com

واژه‌های کلیدی: تاگور، شاملو، رمانتیسزم، طبیعت، تخیل، عشق.

۱. مقدمه

رابیندرانات تاگور (۱۸۶۱-۱۹۴۱) شاعر، فیلسوف، موسیقیدان و چهره‌پرداز اهل بنگال هند بود. شهرت او بیشتر به خاطر شاعری است. او نخستین آسیایی برندهٔ جایزهٔ نوبل بود (مهوشان، ۱۳۹۶: ۱۴۴-۱۴۶). تاگور را می‌توان گوتهٔ هند دانست. او از برجسته‌ترین شخصیت‌های هندی است که در جنبش استقلال هند از مهاتما گاندی حمایت کرد (وات، ۱۳۹۶: ۴۵۲). او از جمله شاعرانی است که به دلیل مستعمره‌شدن هند از سوی دولت انگلستان، آشنایی با زبان انگلیسی، تحصیل در اروپا، مطالعهٔ آثار نویسندگان غربی و نیز از طریق ترجمه و تحقیق آثار فکری و ادبی از اندیشه‌های فلسفی و انواع ادبی جدید اروپایی تأثیر گرفته‌است.

احمد شاملو، شاعر، نویسنده، فرهنگ‌نویس، ادیب و مترجم ایرانی است که نمایندهٔ اصلی شعر سپید در زبان فارسی به شمار می‌رود. وی بیشتر به دلیل مسافرت و با ترجمه‌های آثار اروپایی از فرهنگ و ادب غربی تأثیر پذیرفته‌است. شاملو در جایگاه شاعر روشنفکر متعهد در کشورهایی چون آلمان و آمریکا سخنرانی کرده‌است. شاملو نیز در اواخر عمر برندهٔ جایزهٔ استیگ داگرن شد. این جایزه به دلیل تلاش برای دفاع از آزادی بیان و بحث به شاملو تقدیم شد (شهرجردی، ۱۳۸۱: ۲۵).

۱-۱. شرح و بیان مسئله

تاگور و شاملو هر دو شاعر و اندیشمند جهانی، روشنفکر متعهد، انسان‌دوست و اهل فلسفه‌اند که احساسات و اندیشه‌هایشان را به‌خوبی در اشعارشان بیان کرده‌اند و به‌طور مستقیم و غیرمستقیم از فرهنگ و ادب غربی تأثیر گرفته‌اند. هر دو به زیبایی‌های شعری اهمیت داده‌اند. به موسیقی، تئاتر و نمایش نیز علاقه‌مند بودند. تاگور دو بار به ایران سفر کرده و هر دو بار در سخنرانی از ایرانی بودن خود گفته‌است: «من ایرانی هستم و نیاکانم از این سرزمین به هندوستان مهاجرت کردند. مسرورم که به وطن اجداد خود آمده‌ام.» (مهوشان، ۱۳۹۶: ۱۴۶). شاملو نیز اشعار تاگور را خوانده و حتی نمایش‌نامهٔ جیترا را با صدای خود بر روی نوار ضبط کرده‌است (پورعظیمی، ۱۳۹۶: ۵۶۰-۵۵۸)؛ از این‌رو، شواهد نشان می‌دهد که شاملو به‌گونه‌ای غیرمستقیم از او تأثیر گرفته‌باشد.

۱-۲. پیشینهٔ پژوهش

بیشتر اشعار و نوشته‌های تاگور به فارسی برگشته‌است؛ از جمله: گیتانجالی، باغبان، ماه نو و مرغان آواره، زیر برگ نیلوفر، چیترا، صد پند، نیلوفر عشق (پاشایی)، شناخت‌نامهٔ

تاگور (دهباشی) که در این مقاله استفاده شده است. مهم‌ترین مقالاتی که کم و بیش به مکتب‌های ادبی شاملو و تاگور پرداخته‌اند، عبارتند از:

«تطبیق تله پاتیکی آرکی تایپ شب در اشعار سپهری و تاگور» از محمدرضا اسعد، مهدی رضا کمالی بانیانی، رضوان درخشیده (۱۳۹۱)؛ این مقاله با بررسی نماد شب به واکاوی و تطبیق نمادهای شب در اشعار تاگور و سپهری می‌پردازد؛ «اسطوره شکنی و اسطوره سازی رمانتیک در شعر احمد شاملو» از ابراهیم محمدی، محمد بهنام فر و غلامرضا طیبی نژاد (۱۳۹۲)؛ این مقاله ضمن تبیین نگاه رمانتیک احمد شاملو به اسطوره به برخی از مولفه‌های رمانتیسیم در شعر وی اشاره کرده است؛ «سیر رمانتیسیم در شعر شاملو» از جلیل مسعودی فرد و عبدالرضا معروف (۱۳۹۸)؛ این مقاله به بررسی مؤلفه‌ها به صورت جداگانه و مشخص نپرداخته و به صورت کلی به رمانتیسیم در شعر شاملو اشاره کرده است؛ «بررسی تطبیقی مؤلفه‌های رمانتیسیم در سروده‌های احمد شاملو و نزارقبنانی» از سیما صادقی و معصومه صادقی (۱۳۹۵)؛ در این گفتار مولفه‌هایی چون مرگ، عشق، فردیت، بازگشت به طبیعت تخیل به شیوه توصیفی تحلیلی در اشعار هر دو شاعر بررسی شده است؛

The code of ecomysticism in Rabindranath tagore works: acritical

/2018/22(72/67) Trames, sahaddeb patro. Swati samantary and, appraisal
3/311-326

این مقاله در باره فلسفه عرفان طبیعت و روابط متقابل انسان با جهان از دیدگاه تاگور بحث می‌کند و می‌کوشد تا فلسفه زندگی تاگور را ارزیابی کند.

۱-۳. روش و مبانی نظری تحقیق

در این مقاله، به شیوه توصیفی-تحلیلی و ارزیابی کمی مهم‌ترین مؤلفه‌های مکتب رمانتیسیم، بیشتر بر مبنای اصول مکتب تطبیقی امریکایی در شعر شاملو و تاگور بررسی شده است. دفترهای شعر شاملو که مورد مطالعه و بررسی قرار گرفته، عبارتند از: آهن‌ها و احساس، قطع‌نامه، هوای تازه، باغ آینه، لحظه‌ها و همیشه، آیدا در آینه، آیدا: درخت و خنجر و خاطره، ققنوس در باران، مرثیه‌های خاک، شکفتن در مه، ابراهیم در آتش، دشنه در دیس، ترانه‌های کوچک غربت، مدایح بی‌صله، در آستانه، حدیث بی‌قراری ماهان. این اشعار طی سال‌های ۱۳۷۸_۱۳۲۳، گردآوری و در کتابی با عنوان: احمد شاملو، مجموعه آثار دفتر یکم، شعرها (۱۳۹۴) منتشر شده است. اشعار مورد تحلیل و بررسی تاگور در پیشینه یاد شده است.

بنابراین، اشعار ترجمه شده تاگور و اشعار شاملو بازخوانی و با توجه به مهم‌ترین منابع شناخت مکتب‌های ادبی، ادبیات تطبیقی و نقدهای انجام شده، اصلی‌ترین شاخصه‌های

مکتب رمانتیسم در اشعار شاملو و تاگور شناسایی، طبقه‌بندی و با ذکر نمونه‌ها تحلیل و مقایسه و بسامد بیشتر مؤلفه‌ها به صورت کمی ارزیابی شده است.

- **رمانتیسم:** رمانتیسم سرآغاز عصر نوین اندیشه و ادب به شمار می‌رود، به طوری که ریشه‌های جهان مدرن و عصر جدید از نظر اجتماعی و هنری در زمان رمانتیک نهفته است. (جعفری جزی، ۱۳۷۸: ۳۵۵-۳۵۷) برنامه رمانتیسم با توجه به دیدگاه صاحب‌نظران، بیشتر شامل شاخصه‌های زیر است: آزادی، شخصیت، هیجان و احساسات، طبیعت‌گرایی، گریز و سیاحت، کشف و شهود، افسون سخن، بازگشت به قرون وسطی و افسانه‌ها، ترانه‌ها و حماسه‌های گم‌نام و غنایی، بازتاب بیماری‌های قرن، توجه به نمایش، انواع رمان و... البته رمانتیسم به دلیل اوضاع اجتماعی، سیاسی و فرهنگی در کشورهای مختلف فرق داشت. (سیدحسینی، ۱۳۹۴: ۱۸۳-۱۸۹)

- **مکتب‌های ادبیات تطبیقی:** ادبیات تطبیقی از آغاز پیدایش به دلیل ماهیت بین‌المللی، فرهنگی و بین‌رشته‌ای بسیار دگرگون شده و پیشرفت کرده است. از این رو، دیدگاه‌های گوناگون برای تحلیل و بررسی آثار ادبیات ملت‌ها مطرح شده است. در این میان، دو مکتب از همه معروف‌تر و رایج‌تر است:

۱) **مکتب فرانسوی ادبیات تطبیقی:** از آن‌جا که منشأ رشد و نمو ادب تطبیقی به اروپا و بیشتر به فرانسه باز می‌گردد، نخستین مکتبی است که برای این موضوع، قاعده و قانون نهاد اصول و مبادی آن را طراحی کرد. در این مکتب، شرایط ارتباط تاریخی، تأثیر و تأثر عملی و تفاوت در حوزه‌های زبانی ضروری است. بعضی از منتقدان، شرط خاستگاه ادبیات تطبیقی، یعنی: مرکزیت ادبیات اروپایی را نیز مطرح کرده‌اند که مورد انتقاد قرار گرفته است. (علوی‌زاده، فرزانه، ۱۳۹۴: ۱۰) البته بیشتر پژوهش‌های تطبیقی در ایران نیز با پیروی از مکتب فرانسوی انجام شده است.

۲) **مکتب امریکایی:** که رشد آن، بیشتر مرهون فرانسوی‌های تندروی همچون ایتمبل است، به نفی دو شرط تفاوت زبان و ضرورت ارتباط تاریخی پرداخت. بر این اساس، محقق در تطبیق دو ادب، به دنبال ارتباط تاریخی نیست، بلکه تنها تاریخ، تکیه‌گاه اوست او برای روشن شدن موضوع از استنادات تاریخی کمک می‌جوید. ریماک در این باره می‌گوید: ادب تطبیقی، بررسی ادب در خارج از کشوری معین است. این بررسی ممکن است بین دو ادب باشد یا بین ادب و زمینه‌های معرفتی و اعتقادی، مثل فنون و فلسفه و تاریخ و علوم انسانی و ادیان. در واقع، او مأموریت ادب تطبیقی را نه تنها بررسی امتداد ادب ملی در خارج از مرزها، بلکه در خارج از حوزه ادب می‌بیند. از این رو، محقق نباید در پی شرط تأثیر و تأثر بگردد. از نظر او میدان مقارنه، میدان تشخیص زیبایی است، نه پژوهش‌های علمی. (سیدی، ۱۳۹۵: ۵۲) بنابراین، «مکتب امریکایی ادبیات تطبیقی، در سال ۱۹۵۸ با

سخنان رنه ولک در دومین همایش بین‌المللی، مسیر تازه‌ای را آغاز کرد. از نظر ولک، بعد ادبی، زیبایی‌شناسی و هنری باید در کانون توجه این رشته باشد. (شرکت‌مقدم، ۱۳۸۸: ۱۳)

به طور کلی مکتب امریکایی تطبیقی بیشتر مینا را بر تشابه نهاده‌است نه تفاوت که در مکتب فرانسوی بارز است؛ مکتب امریکایی بیشتر به نقد مدرن تکیه دارد و اصالت را به متن می‌دهد نه فرامتن. بنابراین در این مکتب، ادبیات و دیگر معارف بشری از جمله هنرهای زیبا و حتی علوم تجربی نیز مورد توجه قرار می‌گیرد. (خطیب، ۱۹۹۹: ۴۶، به نقل از سیدی، ۱۳۹۵: ۵۲-۵۳)

۲. بحث و بررسی

از میان مکتب‌های ادبی، مؤلفه‌های رمانتیسم بیشترین وجه اشتراک اشعار شاملو و تاگور را تشکیل می‌دهد. این مقاله مؤلفه‌های یادشده را بر اساس شاخصه‌های مطرح شده در کتاب‌های معتبر مکتب‌های ادبی در اشعار دو شاعر، تحلیل و بررسی می‌کند.

۲-۱. طبیعت‌گرایی و رفتارهای انسانی عناصر طبیعی

از نخستین ویژگی‌های مکتب رمانتیسم گرایش به طبیعت است. در بازگشت به طبیعت بازیابی اصالت انسان مطرح می‌شود (حسینی، ۱۳۹۶: ۲۲۶). اصولاً «توجه به طبیعت چه به صورت خام آن و صرفاً جهت زیبایی‌آفرینی و چه به شکل نمادین که حاصل فرورفتن در طبیعت است و زمینه‌ای برای کشف و شهود و رسیدن به حقایق برتر، در آثار ادبی به گونه‌ای مشهود، دیده می‌شود» (جعفری قریه‌علی، سیدیزدی و افشارکیا، ۱۳۹۹: ۵۶).

هرچند طبیعت و ادبیات همواره، رابطه نزدیکی داشته‌اند و تشبیه انسان به طبیعت از قدیم مرسوم بوده است اما به مانند مکتب رمانتیسم، احساسات درونی شاعر با عناصر طبیعت پیوند نخورده است (شمیسا، ۱۳۹۰: ۶۴).

الف- شاملو: آن‌قدر شیفته طبیعت است که می‌خواهد جزیی از آن باشد. در شعر و سواس مهربان (شاملو، ۱۳۹۴: ۹۵۰) او به طبیعت می‌پیوندد. شاملو اغلب از طبیعت در معنای نمادین و برای بیان مفاهیم سیاسی و اجتماعی بهره گرفته‌است. گاه نیز نمادها مفهوم فردی یا فلسفی دارند، مانند: *من خود گرده‌های دشت را بر ارا به‌ای توفانی درنوردیدم، دشت، نماد عرصه زندگی است.* (احمدی و دلاور، ۱۳۹۶: ۳۷)؛ یا: *و مرغی که از کرانه ماسه پوشیده پرکشیده بود غریوکشان به تالاب تیره گون درنشت.* (شاملو: ۳۵۹)؛ مرغ نماد شاعر است.

نقش طبیعت در تصویرهای شعری او نیز زیاد است؛ مانند: *آفتاب آتش بی‌دریغ است* (همان: ۴۲۰). ۲۷۲ مورد طبیعت در اشعار رمانتیسم شاملو مشاهده شد. ۸۴ درصد عناصر طبیعی نیز در شعر شاملو ویژگی‌های انسانی را می‌پذیرند و به شکل جان‌بخشی یا در جایگاه نماد نیز قرار می‌گیرند؛ مثلاً: *پچ‌پچه را از آن‌گونه سر به هم اندر آورد، سپیدار و صنوبر باری* (شاملو: ۶۵۱). پچ‌پچه کردن سپیدار و صنوبر رفتار انسان است و سپیدار و صنوبر

نماد روشنفکران محافظه‌کارند که هیچ‌سودی برای جامعه خود ندارند (احمدی و دلاور، ۱۳۹۶: ۳۳). در شعر شاملو ۱۴۴ مورد رفتار انسانی و طبیعت مشاهده شد، ۴۴/۵ درصد.

ب- تاگور: تاگور عقیده داشت طبیعت و بشر جدانشدنی هستند و از پیوستگی کامل با جهان طبیعی که او را احاطه کرده بود، لذت می‌برد (سمنتاری و پترو، ۲۰۱۸: ۸). تاگور در بیشتر اشعارش می‌خواهد بین انسان و طبیعت اتحاد برقرار کند؛ مثلاً: شامگاه به خورشید گفت: دلم درج طلایی بوسه توست. (تاگور، ۱۳۹۷: ۶۴) به‌طور کلی رفتار انسانی و طبیعت در شعر او ۲۳۸ مورد، ۵۶ درصد مشاهده شد. او در برخی اشعار به طبیعت می‌پیوندد؛ مانند: من به پاره ابر پاییزی می‌مانم که بیهوده در آسمان از این سو به آن سو در حرکت است و معبود چون خورشید تابناک است. (تاگور، ۱۳۹۶: ۱۰۱)

طبیعت در تصویرهای خیالی تاگور نقش بسزایی دارد؛ مانند: اضافه تشبیهی «نیلوفر عشق»: بگذار نیلوفر عشق با گنج بی‌پایان شه‌ش گلبرگ‌هایش را در نور تو باز کند (تاگور؛ ۱۳۸۸: ۳۴۲)؛ یا: تشبیه بدیع: توفان نیم شب به کردار کودکی غول آسا که ناگاه در تاریکی از خواب بیدار شود بازی و هیاهو را آغاز کرده است. (تاگور، ۱۳۹۷: ۴۶) مجموعاً ۴۵۶ مورد طبیعت در شعر تاگور مشاهده شد، حدود ۷۹ درصد.

۲-۲. فردیت

زمینه پیدایش فردگرایی به دلیل تحول شیوه زندگی اجتماعی و شکل‌گیری اندیشه‌های تازه از دوران رنسانس و اومانیسم آغاز شده بود (جعفری جزی، ۱۳۷۸: ۱۹۱). فردگرایی هنرمند را از قواعد کلی رها می‌کند و موجب می‌شود به احساسات شخصی و آنچه که در درون او می‌گذرد پردازد (وان تیژم، ۱۳۷۰: ۴۸).

الف- شاملو: «من» را در شعر شاملو از سه جنبه می‌توان بررسی کرد:

۱- **من فردی و رمانتیک شاعر:** فردیت، محور اصلی بسیاری از اشعار شاملوست. شاملو از ویژگی‌های فردی برای نشان دادن خود استفاده می‌کند و این نگرش او به فردیت در همه آثارش روشن است. او خود را در تمام «من» گسترش می‌دهد. «من» او به سوی من عمومی حرکت می‌کند، اما گاهی در سروده‌های او من راوی استوار می‌ماند، چون دوست دارد خواننده بداند که حضور شاعر محور و مرکز تمام اشعارش است (نظری، ۱۳۸۰: ۳۸)؛ برای نمونه در شعر «بازگشت» از احساسات و افکار فردی خود می‌گوید، وقتی طبیعت نمی‌تواند شاعر را یاری کند تا او با عشق آشنا شود. به یاد روزهای گذشته امروزش را می‌گذراند و آینده برای او مفهومی ندارد (شاملو؛ ۱۳۹۴: ۹۲).

۲- **پیوستن من فردی به من اجتماعی:** در واقع گاهی «من» شخصی و زمانی اجتماعی است؛ مثلاً: در شعر ابراهیم در آتش، من شاعر به شخصیت مردان مبارز می‌پیوندد و اجتماعی می‌شود (مجبایی، ۱۳۷۷: ۳۱۱)؛ من از فرو رفتن تن زدم، صدایی بودم من - شکلی میان اشکال -

و معنایی یافتیم. من بودم و شدم... راست بدان گونه که عامی مردی شهیدی تا آسمان بر او نماز برد. (شاملو؛ ۱۳۹۴: ۷۲۸)

۳- من فلسفی: شاید بتوان گفت نگاه فلسفی شاملو در اینکه او خود را نماینده تمام انسان‌ها بداند بی تأثیر نباشد؛ مانند: سی صد هزار دست، سی صد هزار خدا، در تپه‌های قصرخدا/یان ... و آن هر سی صد هزار/من ام؛ یا: من تمامی مردگان بودم.../من آنجا بودم/ در گذشته بی سرود. (همان: ۸۳۶) در میان ۳۲۳ شعر رمانتیکسم او ۱۹۰ مورد فردیت در باره احساسات و عواطف شخصی خود اوست، ۵۸/۸۲ درصد.

ب- تاگور: فردیت در اشعار تاگور اغلب در همان معنای رمانتیک است؛ بیان احساسات و اندیشه‌های عاشقانه، عارفانه و گاه کودکانه. البته گاهی در اندکی از اشعار او من راوی به من جوامع انسانی می‌پیوندد و گاهی فردیت در مناظره‌های اوست. در نیلوفر عشق از احساسات فردی خود به مادر می‌گوید. نمی‌توانم مادر را به یاد آورم وقت تکان دادن گهواره/م زمزمه می‌کرد... بوی عبادت صبحگاهی در معبد / مثل بوی مادرم به مشام می‌رسد. (تاگور، ۱۳۳۶: ۳۳۳) یا: ای جوهر هستی، من پیوسته در پاکداشت وجود خویش می‌کوشم، همواره کوشا هستم که افکار و اندیشه‌های خویش را از هر گونه نادرستی دور و منزّه سازم. (تاگور، ۱۳۹۶: ۸۳) در سروده بالا به عنوان عارف عاشق از وظایف خود در برابر خداوند می‌گوید.

در برخی از اشعار فردیت او به جوامع انسانی وصل می‌شود؛ همان گونه که در شعری با عنوان «شاعر انسان» می‌گوید: من شاعر زمینم، تلاش می‌کنم که تمامی صداهای خاک تجلی خود را در نی‌لیک من بچینند / اما هنوز شکاف‌های بی‌شماری هست. (تاگور/ پاشایی، ۱۳۸۸: ۳۷۲) به‌طور کلی در بین ۵۷۶ شعر رمانتیکسم تاگور ۳۵۳ مورد فردیت در معنای رمانتیک مشاهده شده است، ۶۱ درصد.

۲-۳. تخیل

شاعر یا نویسنده رمانتیک از آن‌چه هست نمی‌گوید بلکه از آن‌چه باید باشد، بحث می‌کند و هنر او با مبالغه آمیخته می‌شود. (ثروت، ۱۳۹۵: ۹۶). بودلر (۱۸۲۱-۱۸۶۷) از تخیل به عنوان «ملکه همه استعدادها و قوای ذهنی» یاد می‌کند (جعفری‌جزی ۱۳۷۸: ۳۱۷). به عقیده رمانتیک‌ها تفکر در شعر باید جنبه تخیلی و خلاقانه داشته باشد (همان: ۳۱۸). در برخی از اشعار، داستانی‌بودن شعر به پرورش قدرت تخیل و تجسم ذهنی شاعر افزوده است. به عقیده رمانتیک‌های آلمانی ورود افسانه در شعر می‌تواند به تخیل شعر وارد شود و مجال زیادی برای خیال‌پردازی شاعر فراهم کند (فورست، ۱۳۹۵: ۸۷).

در شعر «پریا» (شاملو: ۱۹۵) فضای داستانی به کارگرفتن واژه پریا که خود موجودی خیالی است در معنای نمادین، نمادهایی چون عمو زنجیرباف، دیو، جنگل و توجه به

افسانه‌های کودکانه، مانند قصه دختر شاه پریون، در پرورش و تقویت تخیل شعر نقش بسزایی دارند. در شعر «مرغ باران»، جز نمادهایی چون: ابر، باران، رعد، مرغ باران، خندیدن رعد و گریستن ابر، همچنین ایجاد فضای داستانی گفتگوی مرغ باران و عابر تصویرهای شعری زیبایی خلق شده است. دیالوگ‌های عابر، خواننده را به ذهن و ضمیر شاعر نزدیک می‌کند. عابر مبارزی است که از همراهان خود مأیوس و ناامید شده و به مقصود اصلی زندگی، یعنی عشق رسیده است و زندگی بی‌عشق زیبا نیست: مرغ مسکین! زندگی، بی‌گوهری این‌گونه، نا زیباست. (شاملو: ۱۷۰) در شعر «سمفونی» تاریک، عناصر خیال به همراه ایماژهایی چون تضاد و حس آمیزی به تصویر خیالی شعر افزوده‌اند: آهنگ تلخ و شیرین تاریکی، امشب سرنوشتی شوم و ملکوتی را در آستانه رؤیاها برابر چشمان من به رقص می‌آورد. (شاملو، ۱۳۹۴: ۲۴۳) از میان اشعار رمانتیسیم شاملو در ۱۳۲ شعر تخیل مشاهده شد، ۴۰/۸۶ درصد.

ب- تاگور: او نیز از عنصر خیال در اشعارش استفاده کرده است. تخیل در کتاب «ماه نو» بیشترین بسامد را دارد، به ویژه در اشعاری که از زبان کودک بیان می‌شود، کودکی که اوقات خود را در تنهایی و با تخیلات کودکانه سپری می‌کند؛ برای مثال: قایق‌های کاغذی را به آب می‌اندازم و به آسمان نگاه می‌کنم و ابرهای کوچک را می‌بینم که بادبان‌های سفید پربادشان را برافراشته‌اند. (تاگور، ۱۳۹۱: ۵۰) یا در قطعه‌ای از کتاب باغبان، در خیال خود معبدی را بنا کرده و دست از همه دنیا کشیده و دیوار این معبد را با تصاویری از اسبان بالدار و گل‌هایی که چهره انسانی دارد، منقش کرده است. تنها صدایی که در این معبد شنیده می‌شود، آواز طلسمی است که راوی در آن افسون شده است. در پایان شعر یکی از تصاویری که خود نقاشی کرده به تماس زنده‌کننده معبودی زنده می‌شود (تاگور، ۱۳۳۶: ۶۳). توجه تاگور به افسانه‌های کهن تا بدانجاست که نمایش نامه منظوم خود را به نام چیترا بر اساس یکی از داستان‌های ماهابهاراتا (شاهنامه کهن هندی) نوشته است (تاگور، ۱۳۹۷: ۹). نسخه بنگالی این اثر سرشار از آرایه‌های ادبی، استعاره و کنایه است (همان: ۱۱). در آغوش نسیم فروردین به خواب رفتم، شکوفه‌های مالاتی بالای کومه، بر تنم بوسه‌های خاموش می‌فشانند. هر گل بر گیسوان و پاهایم بستر مرگ می‌جست. (همان: ۲۰) تشخیص و مبالغه در پرورش تخیل در این بند تاثیر گذارند. به‌طور کلی در میان اشعار رمانتیسیم تاگور، ۹۹ شعر تخیل دارند، ۱۷/۱۸ درصد.

۲- ۴. عشق

عشق مقوله‌ای وحدت‌بخش به‌شمار می‌آید و همه رمانتیک‌های بزرگ که در جستجوی وحدت بین ذهن و عین هستند، شاعر عشق‌اند (جعفری جزی، ۱۳۷۸: ۲۰۷). عشق تنها جواب عاقلانه و رضایت‌بخش به معمای هستی انسان است (فروم، ۱۳۹۵: ۹).

الف-شاملو: شاملو در تمام زندگی با هر آنچه که می‌خواسته به زور و غیر منطقی بر او مسلط شود، مبارزه کرده‌است اما در برابر عشق تسلیم شده‌است؛ البته عشق در دو مفهوم عشق فردی و عشق عمومی (مجایی، ۱۳۷۷: ۶۱)؛ هر چند «در تغزل‌های او مسئله جسم و جنس مطرح نیست؛ مانند شعر فریدون توللی و نادر نادرپور؛ مسئله جنسی کانون شعر او را تشکیل نمی‌دهد، بلکه او مرتبه والایی در عشق رسیده و به آن صورتی عارفانه بخشیده‌است. این عشق پیوند خود را با تن نبریده‌است، اما شهوانی هم نیست (علیپور، یزدان‌نژاد، ۱۳۹۲: ۲۰۹).

از نظر بسامد در اشعار رمانتیک شاملو، عشق پس از طبیعت و رفتار انسانی و طبیعت و فردیت جای دارد. باید دانست پیش از عشق ورزیدن باید دوست داشت؛ میوه عشق حاصل بذر دوست داشتن است. بامداد هر آنچه در هستی است، دوست دارد:

و آینده ام را چون گذشته می‌روم، سنگ بر دوش... تا زندانی بسازم و در آن محبوس بمانم / زندان دوست داشتن، دوست داشتن مردان و زنان / دوست داشتن نیلک‌ها، سگ‌ها و چوپانان. (شاملو: ۵۵)

عشق در شعر شاملو از چند نظر قابل بررسی است؛ در این نوشتار به پرکارترین آن‌ها پرداخته می‌شود.

عشق فردی: شاملو در عشق فردی هم به بعد جسمانی و غریزی آن توجه دارد، هم به بعد روحی و روانی. بامداد، عشق دوسویه را می‌خواهد، زیرا که: برای زیستن دو قلب لازم است:

قلبی که دوست‌دارد و قلبی که دوست‌اش داشته‌باشی، انسانی که مرا برگزیند و انسانی که من او را برگزینم. (شاملو: ۲۳۰)

از میان اندام معشوق دست برای او محبوب‌تر است. این شیفتگی که هنگام گرفتن دست معشوق به او دست می‌دهد، تنها برای حظ از لمس کردن نیست بلکه آرامش و نوازش دستان یار و بخشندگی‌اش برای او اهمیت بیشتری دارد:...

این سرود ستایشی دیگر، ستایش دستی که مضراب‌اش نوازشی است / دستی که همچون کودکی گرم است / آن دست‌ها پیش از آن که گیرنده باشد می‌بخشد. (شاملو، ۱۳۹۴: ۴۷۷ و ۴۷۶)

و نیز معشوق را برای خوبی‌هایش دوست دارد:

آیدای من!... تو را برای آن دوست می‌دارم که «خوبی». (شاملو و آیدای، ۱۳۹۳: ۴۵)

شاملو تا پیش از آشنایی با آیدای عشق حقیقی را به این شکل تجربه نکرده بود. دوستش داشت، زیرا که او را به دوستی و یگانگی می‌شناخت. (شاملو: ۵۱۰) آن خانه‌ای که به دنبالش بود با آیدای یافته بود: خانه‌ای یافته که در آن سعادت پاداش اعتماد است. (شاملو: ۴۶۸) آیدای معشوقی است که هویت او در شعر شاملو هویدا می‌شود: آیدای فسخ عزیمت جاودانه بود، میان آفتاب‌های همیشه زیبایی او لشکری ست. (شاملو: ۴۵۴)

عشق اجتماعی: زن در نظر رمانتیک‌ها همان‌طور که مظهر زیبایی و اغواگری است، مظهر پیوند عاطفی، یگانگی و همدلی نیز هست. (جعفری‌جزی، همان: ۲۰۷) آیدا معشوقی است که شاملو را در انحصار خود درنیاورده است نه تنها مانع از ارتباط شاملو با انسان‌ها و روزگار نشده بلکه موجب نزدیکی و محبوبیت بیشتر شاملو نزد مردم نیز شده است. عشقی که شاملو را گرفتار می‌کند، با عشق‌های معمولی که مردم با آن سروکار دارند متفاوت است. عشق به شیوه معمول و متداول به سمت شاملو می‌آید اما همین عشق به انسان، شعر و قهرمان شاملو نیز می‌رسد و یکی از ارکان سازنده شخصیت شاملو می‌شود (ر.ک: آتشی، ۱۳۸۲: ۱۶۲). در یکی از نامه‌هایی که برای آیدا نوشته می‌خوانیم:

در آغوشی هستم که مثل آغوش تو گرم و پرنوازش است، در آغوش مردمم، مردمی که دوستم دارند و ستایشی در حد پرستش نثارم می‌کنند. (شاملو و آیدا، ۱۳۹۳: ۱۴۸)

شاملو آن‌قدر مردم را دوست دارد که حتی در پشت مردمکان یاران‌ها را می‌بیند: پس پشت مردمکان/ت فریاد کدام زندانی است که آزادی را به لبان برآماسیده، گل سرخی پرتاب می‌کند. (شاملو: ۷۲۲)

عشق او به اجتماع و مردم با عشق فردی‌اش پایه‌پای هم پیش می‌رود و عاشقانه‌های او بین عشق فردی و اجتماعی در نوسان است. به تعبیر شاملو انسان خود عشق است: عشق را رعایت کرده‌ایم/انسان را رعایت کرده‌ایم. (شاملو: ۶۰۷)

عشق به وطن: «نخستین نشانه‌های دل‌بستگی شاملو به هویت ملی و وطنی در آهنگ‌های فراموش شده به چشم می‌خورد» (شریعت کاشانی، ۱۳۹۶، ۹۴-۹۵):

ای وطن، ای جان وطن! افسوس که هیچ‌کدام از این زیبایی‌ها نتوانست آن چنانکه باید به روح من شادی بخشد...، ای کاش هزار و یک جان داشتم، هزار جان به فدای تو می‌کردم... (شاملو، ۱۳۲۶: ۲۲۵)

این‌ها فقط الفاظ و عبارات نیست... این‌ها چیزی نیست که کهنه بشود، زیرا من این‌ها را با خون دل نوشته‌ام. (شاملو، ۱۳۲۶: ۱۴۲) ۱۰۸ مورد عشق در اشعار رمانتیسم شاملو مشاهده شد، ۳۳/۴۵ درصد.

ب- تاگور: در نظر تاگور، عشق کمال مطلوب خودآگاهی است. ما عشق نمی‌ورزیم، زیرا درک نمی‌کنیم یا کم‌کم درک می‌کنیم. جهان از عشق زاده شده، با عشق زنده می‌ماند و به سمت عشق حرکت می‌کند (دهبازی: ۱۳۸۵: ۷۶). زندگی اولین عشق خود را به جهان پیشکش کرد. (تاگور/ پاشایی: ۱۳۸۸: ۳۷۹) او می‌خواست عشق و دوستی را در همه جهان گسترش دهد. او می‌گوید خدا متناهی را با عشق خودش می‌بوسد و انسان نامتناهی را (تاگور، ۱۳۹۷: ۹۴) و وقتی زندگی کمالش در عشق گم شود یک‌سره گم نمی‌شود (تاگور پاشایی، ۱۳۸۸: ۲۱۴) در ادامه به پربسامدترین ابعاد عشق در شعر او پرداخته می‌شود.

عشق عارفانه: تاگور در تمام آثار منظومش اغلب به معشوق حقیقی نظر دارد اما در دو اثر او «گیتانجالی» و «صد پند» که مضامین عرفانی دارند، این نوع عشق بیشتر مشهود است. در برخی از این اشعار به گونه‌ای از معشوق سخن می‌گوید که گویی او نیز انسان است و این سبک شعری او با سبک شاعران عارف ایرانی چون حافظ و مولانا شباهت دارد:

جمال او را ندیده‌ام و به آوایش گوش نداده‌ام، تنها صدای پایش را در جاده جلو منزلگاه حس کرده‌ام... من به امید وصالش زنده‌ام، اما من کجا و روزگار وصل کجا؟ (تاگور، ۱۳۹۶: ۹۷)

گاه در عاشقانه‌های عارفانه از جستجوی معبود می‌گوید:

بگذار که فقط اندکی از خواست من باقی بماند تا با کمک آن تو را در هر جا جستجو کنم... بگذار فقط کمی از آن زنجیر عشقت که مرا به خواسته‌های تو پایبند و اسیر کرده است برایم باقی بماند (همان: ۱۲۶)

او در این سروده‌ها به جز بیان احساسات عارفانه از خواننده دعوت می‌کند تا به خداوند نزدیک شود.

معشوق فردی: معشوق در کتاب‌های باغبان و نیلوفر عشق اغلب زن است. شیفتگی عشق در عاشقانه‌های تاگور در کتاب باغبان جلوه‌گر است. مانند زمانی که معشوق خود را می‌آراید تا نزد راوی بیاید و راوی از او می‌خواهد همان‌طور که هست، بیاید و وقت را مغتنم شمارد: *مگذار وقت به آرایش بگذرد بیا! با قدم‌های شتابنده بر روی سبزه‌ها بیا* (تاگور، ۱۳۳۶: ۱۳) وی عشق و محبت خود را با این شدت ابراز می‌کند: *عزیز من! تو را دوست دارم محبوب من*. (همان: ۳۰)

معشوق گاه در خیال شاعر است و گاه در واقعیت؛ جز در پاره‌ای از اشعار که هویت معشوق رنگ واقعی به خود می‌گیرد، در اغلب اشعار هویت مشخص ندارد؛ مثلاً: در شعری که پس از مرگ همسرش سروده است، وقتی می‌گوید ای زن! مقصود همسرش است:

ای زن! زیبایی و نظم را، مثل موقعی که زنده بودی و آن‌ها را به خانه من آوردی به زندگی تنهای من بیاور. (تاگور/پاشایی، ۱۳۸۸: ۱۶۴) به گفته او چنین معشوقی هرچه خوبی و زیبایی دارد از خداوند است: *زنی که همیشه سرشاری لطف خود را به خدا باز می‌گرداند.* (تاگور/پاشایی، ۱۳۸۸: ۱۹۷) به عقیده او زن نیز خواستار آن است که برای روح و درون زیباییش دوست داشته شود: *دریافتن تن من هم‌اوردم شده است. هر روز منفورترین وظیفه‌ام آن است که بیاریمش، ای خداوندگار هرآنچه داده‌ای باز پس بگیر.* (تاگور، ۱۳۹۷: ۲۲)

وی نیز از میان اندام یار بیشتر از دستان او می‌گوید، دستان معشوق را دوست دارد: *دست تو را بر سینه خواهم گذاشت، محبوبه عزیز من سخن بگو.* (تاگور، ۱۳۳۶: ۲۸)

عشق وطن: در پاره‌ای از اشعار، عشق رابیندرانات به وطن مشهود است و خواستار آزادی و رفاه مردم هند است. در این سروده از سرزمینی می‌گوید که بی توشه است و سختی‌هایی را برای مردمانش به وجود آورده، با این همه شاعر دست از تلاش بر نخواهد داشت:

من با کار و رنج خود پرستار تو خواهم شد / من چهره زیبای تو را دیده‌ام، خاک ماتم‌دار و غمگین تو را دوست دارم، به تو عشق دارم! ای مادر من! ای زمینی که من از تو پیدا شده‌ام. (تاگور، ۱۳۳۶: ۶۴) ۲۲۳ مورد عشق در اشعار رمانتیسم او مشاهده شد، ۳۸ درصد.

۲-۵. نوستالژی

به گفته آیزایا برلین: «رمانتیسم نوستالژی است.» (برلین، ۱۳۹۸: ۴۳). نوستالژی یک احساس درونی تلخ و شیرین به اشیا، اشخاص و موقعیت‌های گذشته است. معنی دیگر نوستالژی دلتنگی شدید برای زادگاه است. بعضی نوستالژی را شکلی از دلتنگی ناشی از دوری طولانی مدت از وطن تعریف کرده‌اند. (مهوشان، ۱۳۹۶: ۶۲۶) نوستالژی به شکل‌های زیر در شعر شاملو بیان شده است:

نوستالژی کودکی: در ادبیات پیش‌رمانتیسم و رمانتیسم، کودکی کودک، پاکی‌های او، خاطرات و یادهای دوران کودکی را عزیز می‌دانند. (حسینی، ۱۳۹۶: ۲۳۵) شاملو در باره کودکی خود چنین می‌گوید: نمی‌خواهم کودکی را به یاد آورم / کودکی من پر از پریشانی و انتظار بود.... (پاشایی، ۱۳۸۹: ۵۹۳). به عقیده او کودکی داغ‌ننگی است، دوران بردگی ابدی خوردن از دست پدر و مادرانی است که خود کودکانی سالمند بیش نیستند. (بنی‌اسدی، ۱۳۸۳: ۲۰-۲۱) شاید او کودکی را به خوبی نگذرانده است اما مهر و نوازش مادرانه را دریافت کرده است. می‌توان گفت ارتباط او با مادر و عاطفه بی‌نظیرش موجب شده تا در برخی اشعار به این پیوند سرشار از مهر اشاره کند، وقتی کنار معشوق است، چون کودکی است که جامه نو به تن کرده است. (شاملو، ۱۳۹۴: ۲۲۲) انتخاب زبانی کودکانه در اشعاری چون، پریا، دخترای ننه دریا، قصه مردی که لب نداشت، شبانه (به شب مهتاب) نوعی نوستالژی کودکی است؛ جز زبان کودکانه، طرز قصه‌گویی و اشاره به پری و دیو نیز بر کودکانه بودن اشعار افزوده است.

نوستالژی وطن (غربت): اشعار هجرانی بیشتر بیان‌گر نوستالژی غربت بامداد در زمان دوری از سرزمین مادری‌اند. «غربت و هجران جان شاملو را آماده می‌کند تا دور از مردمان کشورش اندوهی متفاوت و نوستالژیک را تجربه کند» (مختاری، ۱۳۹۲: ۳۹۶-۳۹۸): آسمان خودم، چتر سرم نیست؟ آسمانی از فیروزه نیشابور، با رگه‌های سبز شاخه‌ساران... (شاملو: ۸۰۹) در شعر «ترانه‌ی آبی»، آبی مفهومی از وطن می‌دهد. (شاملو، ۱۳۹۴: ۷۹۱) رنگ، بو، مزه در یادآوری نوستالژی‌ها نقش زیادی دارند.

ب- تاگور: کوچک‌ترین فرزند خانواده‌ای پرجمعیت بود. خانواده‌ای بزرگ که به دلیل جمعیت زیاد فرصت نداشت، به فرزند خردسال خود توجه ویژه‌ای داشته باشد (دهبشی، ۱۳۸۸: ۵۷). تاگور می‌گوید: من کودکی تنها بودم، دوستی نداشتم که با او همبازی شوم اما

در عوض این موهبت را داشتم که تمام آن جلوه‌های هستی را که در برابرم بود، دوست و هم‌صحبت خود پندارم... (دهباشی ۱۳۸۸: ۵۷)

نوستالژی کودکی: در کتاب ماه نو بیشتر مشهود است؛ در این اثر گاه پرده‌ای از واقعیت زندگی کودکی را پدیدرانات به تصویر کشیده می‌شود. از خاطرات زمان مدرسه، ارتباط او با خانواده آگاه می‌شویم با آن که در آغاز نوجوانی مادر را از دست داده‌است. در اغلب کتاب‌های شعری خود به این ارتباط سرشار از مهر اشاره می‌کند. عشق مادر و فرزند به منطقه، شهر، کشور و فرهنگ خاص تعلق ندارد، جهانی است و باورپذیر. بچه از مادر پرسید:

از کجا آمده‌ام؟ مرا از کجا گرفته‌ای؟ مادر نیمی گریه و نیمی خنده او را محکم بغل کرد و گفت جانم، تو مثل آرزو توی دلم پنهان بودی. (تاگور، ۱۳۹۱: ۲۵)

نوستالژی غربت وطن: تاگور در زمان حیاتش سراسر کشور هند را درنوردیده و در هر شهری چندین ماه مانده و سخنرانی کرده، همچنین بسیاری از کشورهای آسیا و اروپا و آمریکا و آفریقا را دیده‌است (دهباشی: ۱۳۸۸: ۳۳). می‌توان گفت، اشعاری که حس نوستالژی وطنی و غربت دارند در زمان دوری شاعر از موطن خود سروده شده‌اند: *دلم/ امروز/ در دریای زمان/ ساعتی شیرین یاد وطن می‌کند.* (تاگور، ۱۳۹۷: ۷۸)

۲- ۶. سفر

از نظر آبرامز منتقد ادبی امریکایی (۲۰۱۵-۱۹۱۲) در بسیاری از آثار خلاقانه رمانتیک‌ها طرح «جستجوگری» و «سفر دائمی» حاکم است که به نوعی بازسازی همان سفرهای زیارتی و تطهیرکننده است که زائر از میان رنج‌ها و بدی‌ها می‌گذرد تا به خیری بزرگ‌تر برسد و پس از دل‌کندن از حال و مکان خود به وحدت می‌رسد (جعفری‌جزی: ۱۳۷۸: ۱۹۶). بامداد به مؤلفه سفر در اشعارش توجه دارد. او در زندگی واقعی خود به شهرها و کشورهای زیادی سفر کرده‌است. در زمان شهرت نیز به کشورهای غربی سفر کرده‌است. با توجه به روحیه منتقدانه و آزادی‌طلبانه شاملو دور از ذهن نیست که بخواهد از محیطی که در آن زندگی می‌کند و خفقان‌آور است، فرار کند؛ خواه در واقعیت، خواه در خیال؛ چنانکه می‌گوید: مرگ من سفری نیست، هجرتی است از سرزمینی که دوست نمی‌داشتم، به خاطر نامردمان‌اش. (شاملو: ۱۳۹۴: ۵۴۴) در اشعار شاملو با چند نوع سفر روبه‌رو می‌شویم: **سفر درونی، تخیلی:** در سفر درونی شاعر به دنبال شناخت خویشتن است که شناخت خویش نیز به نحوی رسیدن به کمال است؛ برای نمونه در شعر «سفر» به‌طور کلی سفر انسان در جستجوی معبود را به ذهن تبادر می‌کند، سفر درونی انسان در بازگشت به خویشتن خویش. (سلاجقه، ۱۳۸۴: ۶۷۸-۶۷۹) یا: *دریای ابرها، نقره کدر فلس ماهیان در آب که ماهی دیگر است در آسمانی باژگونه* (شاملو: ۵۹۳) این شعر، رؤیایی است که بیانگر سفر روح

است و تشبیه و تشخیص در پروراندن این تصویر خیالی نقش بسزایی دارند. شعر «با هم سفر» راوی خواستار سفر به درون و ضمیر پاک گذشته خویش است به آن زمان که روح چون جنینی تازه متولد شده و عاری از گناه و زشتی است؛ (شاملو: ۳۸۵)

سفر واقعی: گاه برای رسیدن به معشوق باید سفر کرد. از کوه و صحرا و دریای عظیم گذشت تا با پیوستن به او غم‌نامه گذشته فراموش شده، جاودانگی آغاز گردد. (شاملو: ۴۹۳) در سروده «دریغا دره سرسبز و گردوی پیر» از سفر به روستا می‌گوید و افسوس می‌خورد که چرا زندگی در دل طبیعت را رها کرده و به شهر بازگشته است. (شاملو: ۵۱۴) شاملو مبارزه را چون سفری واقعی می‌داند که اگر هم سفر خوبی نیافتی، بهتر است به تنهایی به راهت ادامه دهی: هم سفری چرا باید گزید که مردم در تب و تاب و سوسه‌ای از خود بیرسم هان! آیا به آلودن مردگان پاک کمر نبسته است؟! (شاملو: ۳۰۰)

سفر تاریخی: برای سفر تاریخی می‌توان به شعر «جخ امروز از مادر زادم» شاملو (۸۸۲) اشاره کرد؛ «در این سروده سفر تاریخی، ایران را از گذشته‌ای دور تا به امروز ترسیم می‌کند، این شعر بازخوانی مستندات تاریخی وطن است.» (سلاجقه، ۱۳۸۵: ۶۹۵).

سفر فلسفی: شعر شاملو از اندیشه‌های فلسفی خالی نیست. (مظفری، ۱۳۸۶: ۵۸۶). شاملو زندگی و مرگ را چون سفر می‌داند: فرصت کوتاه بود و سفر جان‌کاه بود، اما یگانه بود و هیچ کم نداشت (شاملو: ۹۷۵)؛ به زمان اندکی که در آن زندگی کرده اشاره می‌کند و سپاسگزار خداوند است که این سفر یگانه و بدون کم و کاستی بوده است. همچنین در شعر «و حسرتی» مقصود او از سفر مرگ است: هنگامی که آفتاب سفر را جاودانه بار بسته، دیری نخواهد گذشت که چشم‌انداز خاطره‌ای خواهد شد. (شاملو: ۶۶۸) شاملو به مقصد سفر بیش از مسیر سفر توجه می‌کند: اینت سفر که با مقصود فرجامید سختینه ای به سرانجامی خوش! (همان: ۵۹۹) ۲۳ مورد مضمون سفر در اشعار رمانتیسزم او مشاهده شد، ۷/۱۲ درصد.

ب- تاگور: در زمان حیات خود به کشورهای مختلفی سفر کرده، دوبار نیز به ایران سفر کرده است. او نمی‌خواهد از وضعیت بدی فرار کند، مهم‌ترین عامل برای سفرهای او اعتقادات و باورهای مذهبی اوست. بیشتر سفرهای او عرفانی و معنوی است، به‌ویژه در کتاب گیتانجالی؛ هدف او در اغلب سفرها یافتن محبوب و معبود و رسیدن به کمال مطلوب است. در اشعار او چند نوع سفر دیده می‌شود.

سفر درونی: در شعر او به ندرت سفر درونی مشهود است؛ برای نمونه: ای کاش می‌توانستم در دل جهان بچام جان آرامی بگیرم/ ای کاش می‌توانستم در راهی که از جان کودک می‌گذرد و به آن سوی تمامی مرزها می‌رسد سفر کنم. (تاگور، ۱۳۹۱: ۲۷)

سفر خیالی: در شعر «ناخدا» سفر خیالی کودک را توصیف می‌کند که می‌خواهد با کشتی به هفت دریا و سیزده رود سرزمین پریا سفر کند. (تاگور، ۱۳۹۱: ۵۱) در کتاب باغبان

در عالم رویا در جستجوی محبوبه است: باری در راه غبارآلود رؤیا به راه افتادم تا محبوبه‌ای را که در روزگار گذشته از آن من بود جستجو کنم. (تاگور، ۱۳۳۶: ۵۱)

سفر عرفانی: سفرهای عارفانه او گاه خیالی و گاه واقعی است؛ مرز بین واقعیت و تخیل در این نوع سفر اندک است. در قطعه‌ای از کتاب گیتانجالی، در جستجوی معبود سفر می‌کند، مرشدانی سعی دارند او را راهنمایی کنند اما تمام دروسی را که برای شناخت معبود می‌آموزد، از آنها نیست بلکه از الهام ترانه‌های خود اوست: و سرانجام نمی‌دانم در واپسین روز در پایان سفر بر در چه کاخی فرود آورده‌اند. (تاگور، ۱۳۹۶: ۲۳۸)

سفر واقعی: در قطعه‌ای از مسافرت‌های پی‌درپی خود و از این که هر کجا رفته مهر همسرش را در دل نهاده و با خود به سرزمین‌های دیگر برده، سخن می‌گوید؛ شاید این قطعه را پس از مرگ همسرش سروده: پس او را در میان دلم جا داده و از کشوری به کشوری رخت سفر بسته و از دیاری به دیاری پرسه زده‌ام. (تاگور، ۱۳۹۶: ۱۸۳)

سفر تاریخی: در میان اشعار ترجمه‌شده تاگور، تنها یک شعر به سفر تاریخی انسان به عالم هستی اشاره می‌کند:

ای نورسیده، این تولد به تو ارزشی ورای هر بهایی داده است، تو با خورشید و ستاره‌ها هدیه بی‌همتای صورت را دریافت کرده‌ای/ در برابر تو راه روح به سوی ابدیت گسترده است، تو در آن راه مسافر تنهایی. (تاگور/ پاشایی، ۱۳۸۸: ۳۵۲)

سفر فلسفی: تاگور زندگی، مرگ و عشق را چون سفر می‌داند: زندگی سفر زائرانه رنج است. (همان: ۳۸۲) وی زندگی را به سفری دریایی تشبیه می‌کند که مرگ ساحل این دریاست. (تاگور، ۱۳۹۷: ۷۷) در برخی اشعار مقصود او از سفر، مرگ است: ای یاران! در این هنگام فراق، برایم توفیق و سعادت طلب کنید/ از توشه‌ام می‌رسید/ با دستانت تهی/ بدان دیار رخت می‌بندم. (تاگور، ۱۳۹۶: ۲۲۴) گاهی مسیر سفر برای او از مقصد مهم‌تر است: قرار ما این بود که تنها در یک سفینه روان شویم و بدون مقصد برانیم. (تاگور، ۱۳۴۷: ۹۶) مجموعاً ۴۶ مورد سفر در اشعارش مشاهده شد، ۷/۹۸.

۲-۷. آزادی

رمانتیک‌ها آزادی را می‌خواستند تا از زنجیر قید و بندهای دست‌وپاگیری چون «حسن آداب» رها شوند (وان تیژم، ۱۳۷۰: ۴۷). شاملو خود درباره آزادی چنین می‌گوید: آزادی از منظر من قبل از هر چیز عروج انسان از طریق رهاشدن از خرافات است. آزادی هرگز شایعه‌ای نیست که تکذیب شود، آزادی هدف والایی است که برای آن می‌جنگم و به دستش می‌آورم (شاملو، به نقل از: دیانوش، ۱۳۸۵: ۷۶). شاملو از منظر یک شاعر روشنفکر سیاسی و مصلح اجتماعی به آزادی نگریسته است (سلاجقه، ۱۳۸۴: ۱۱۶). از نگاه فلسفی نیز می‌توان به آزادی نگریست که در پاره‌ای از اشعار شاملو نیز نمودار است.

آزادی اجتماعی و سیاسی: شامل می‌خواهد اصلاحات اجتماعی و سیاسی در جامعه به وجود آورد. در حکومت استبدادی اگر فرصتی برای فریاد و حق‌خواهی یافتی، باید بهترین بهره را ببری، اما باید بدانی که این فریاد تاوان کمی ندارد، سرانجام باید جانت را برایش به تمام نثار کنی: فریاد درافکن و جانت را به تمامی پشتوانه پرتاب آن کن. (شاملو، ۱۳۹۴: ۷۷۵)

واژه فریاد در شعر شاملو بیشتر تداعی‌گر آزادی است: چون اندیشه به گوراب تلخ یادی درافتد، فریاد شرحه شرحه برمی‌آید. (شاملو، ۱۳۹۴: ۱۰۴۶) آن‌هنگام که فریاد تنها راهی است برای تجربه‌ی رهایی، باید فریاد زد: در یکی فریاد زیستن... / پرواز عصیانی فواره‌ای که خلاصی‌اش از خاک نیست و رهایی را تجربه می‌کند. (شاملو، ۱۳۹۴: ۶۷۶) روشن است که خفقان و استبداد حاکم بر جامعه مانعی است برای تحقق آزادی؛ شاعر نیز به صراحت از آزادی نمی‌گوید؛ مثلاً در شعر «از منظر» می‌گوید: وضوح و مه، در مرز ویرانی در جدال‌اند. (شاملو: ۷۹۳)؛ وضوح در معنای نمادین، آزادی است. (احمدی و دلاور، ۱۳۹۴: ۳۶)

آزادی فلسفی: این‌گونه اشعار بیشتر در باره آزادی انسان است و درون‌مایه‌ای فلسفی دارند: هرگز از مرگ نهراسیده‌ام... / هراس من - باری - همه از مردن در سرزمینی است که مزد گورکن از بهای آزادی آدمی افزون باشد. (شاملو، ۱۳۹۴: ۴۶۰) یا: آه اگر آزادی سرودی می‌خواند / کوچک / همچو گلوگاه پرنده‌ای / هیچ کجا دیواری فروریخته برجای نمی‌ماند، زیرا که هر ویرانه‌ای نشان از غیاب انسان است. (شاملو، ۱۳۹۴: ۷۹۹) توجه به انسان و اصالت آن این شعر را به بعد فلسفی هدایت می‌کند. در اشعار بامداد، آزادی در مفهوم شعری، ۱۴ مورد مشاهده شد، ۴/۳۳ درصد.

ب- تاگور: آزادانه اندیشیدن و آزادانه زیستن را حق تمام انسان‌ها می‌داند او معتقد است این حق را خداوند به انسان داده است: اما مهر تو دیگر است و بر محبت آن‌ها برتری دارد چون تو می‌خواهی آزاد باشم. (تاگور، ۱۳۹۶: ۱۲۴) آزادی در اشعار رایبندرانان از بعد مصلح اجتماعی و عارف شاعر قابل بررسی است.

نگاه او به آزادی از بعد مصلح اجتماعی: تاگور به آزادی انسان‌ها از اسارت قید و بندهای کهنه و پوسیده تأکید دارد. به‌باور تاگور آزادی و شکوفایی فردی به آرمان گفتگوی میان فرهنگ‌ها منتهی می‌شود (دهباشی، ۱۳۸۸: ۱۳۴). در سروده‌ای از کتاب صدپند به‌صورت نمادین دو دستگی جامعه هند را مطرح می‌کند. عده‌ای به پای‌بندی به رسوم کهنه اصرار داشتند و عده‌ای به فراگیری آموزش‌های مدرن و ارتباط با مردم دنیا. در این سروده مرغ وحشی را می‌توان نماد آزاداندیشان و مرغ قفس را نماد کهنه‌پرستان دانست:

مرغ وحشی گفت: عزیزم! بیا خودت را از بند اسارت باز و به سوی بیشه پرواز کنیم. مرغ قفس گفت:

ای یار نازنین! به قفس من درآی تا ایام عمر را به آسایش بگذرانیم. (تاگور، ۱۳۴۷: ۱۶۱)

در شعر «شرمنده نباشید برادرانم» از مردم دعوت می‌کند، در برابر مستکبران بایستند، زیرا: آزادی روح و روان تاج افتخار آمیز آن‌هاست. (تاگور، دهباشی، ۱۳۸۸: ۲۰۹)

آزادی از دید عرفانی و فلسفی: رمانتیسم خود نوعی رویه اخلاقی و فلسفی و نوعی تلقی از زندگی و طرز تفکر خاص است (وان تیژم، ۱۳۷۰: ۵۹). تاگور خود احساس اسارت نمی‌کند، چون عارف وارسته آزاد است و آزادانه می‌اندیشد: راه آشنا نیست اما من اعتنایی نمی‌کنم، ذهنم مجهز به بال‌های آزادی است و می‌دانم از تاریکی عبور خواهم کرد. (تاگور، دهباشی، ۱۳۸۸: ۲۱۳) نیز: نغمه‌های من آزادانه همانند امواج و دور از قید هرگونه الفاظ و کلمات به ترنم درمی‌آید. (تاگور، ۱۳۹۶: ۱۴۰) نگاه فلسفی و عرفانی تاگور نیز به آزادی در این بند مشهود است: آن که اندرون من است و خود را دستخوش مرگ نمی‌کند، آری من همان وارسته و آزادم! (تاگور، ۱۳۴۷: ۸۹) او عارف فیلسوفی است که تسلیم فنا نمی‌شود و آزادانه بقا را برمی‌گزیند. ۲۲ مورد آزادی از بعد شعری در اشعار تاگور مشاهده شد، ۳/۸۱ درصد.

۳. نتیجه‌گیری

با بررسی مؤلفه‌های رمانتیسم در اشعار مورد توجه شاملو و تاگور می‌توان گفت: هر دو شاعر به لحاظ به کارگیری سه مؤلفه طبیعت، رفتار انسانی و طبیعت و فردیت از نظر بسامد در اشعارشان همسان هستند. هر دو عاشق طبیعت بودند و از عناصر طبیعت برای خلق تصویرهای تخیلی، بیان احساسات و افکارشان بهره برده‌اند و رفتارهای بشری را به طبیعت نسبت داده‌اند تا بیشتر با طبیعت احساس نزدیکی داشته باشند. فردیت در شعرشان نمود زیادی دارد؛ شاملو گاه فردیت را در مفهوم جمعی به کار می‌گیرد. هر دو به‌جز شاعری می‌کوشیدند به‌عنوان یک روشنفکر اصلاحاتی را در جامعه ایجاد کنند. آزاد کردن مردم از اسارت و افکار پوسیده دغدغه فکری هر دو بود.

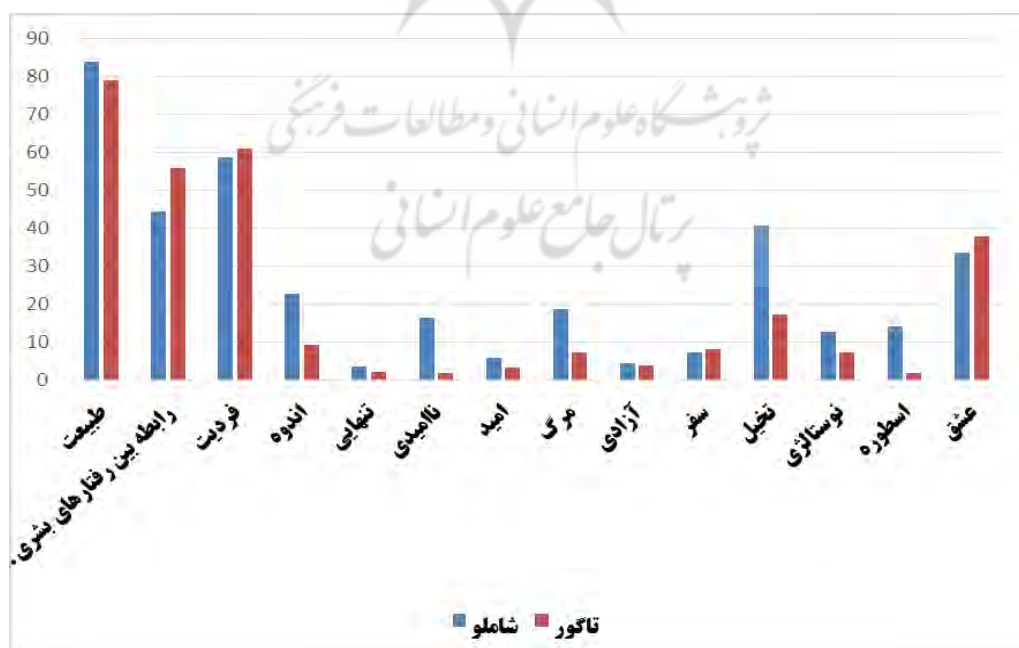
سفر نیز مؤلفه‌ای است که در شعر هر دو به یک اندازه کاربرد دارد. هر دو زندگی و مرگ را چون سفر دانسته‌اند. شاملو از عنصر خیال بیشتر از تاگور بهره گرفته است. با وجود نبودن دوره کودکی شاد، نوستالژی کودکی در اشعار هر دو مشهود است. نوستالژی و غربت نیز مورد توجه هر دو بوده است. تاگور و شاملو به عشق معتقد بودند و به‌جز جنبه‌های جسمانی معشوق به روح و پاکی او نیز نظر داشتند. اما تاگور بیش از آن که در اشعارش به معشوق زمینی پردازد به معشوق عرفانی پرداخته است.

مقایسه مؤلفه‌های رمانتیسم در شعر شاملو و تاگور

عنوان	شاملو	تاگور
طبیعت	۸۴ درصد	۷۹ درصد

۵۶ درصد	۴۴/۵ درصد	رابطه بین رفتارهای بشری با رفتارهای طبیعت
۶۱ درصد	۵۸/۸۲ درصد	فردیت
۹/۳۷	۲۲/۶۰ درصد	اندوه
۲ درصد	۳/۴ درصد	تنهایی
۱/۹۰ درصد	۱۶/۴۰	ناامیدی
۳/۱۲	۵/۸۸	امید
۷/۲۹	۱۸/۵۷	مرگ
۳/۸۱	۴/۳۳	آزادی
۷/۹۹	۷/۱۲	سفر
۱۷/۱۸	۴۰/۸۶	تخیل
۷/۱۱	۱۲/۶۹	نوستالژی
۱/۸۳	۱۴/۲۴	اسطوره
۳۸ درصد	۳۳/۴۵	عشق

مقایسه مؤلفه‌های رمانتیسم در شعر شاملو و مولفه‌های رمانتیسم در شعر تاگور

کتابنامه

- آتشی، منوچهر. (۱۳۸۲). **شاملو در تحلیل انتقادی**. تهران: انتشارات آمیتیس.
- احمدی، شهرام و پروانه دلاور. (۱۳۹۶). «بررسی کاربرد شناسانه نمادگرایی در شعر احمد شاملو»، **بوستان ادب**، س ۹، ش ۲، پیاپی ۳۲: ۲۵-۴۸.
- **ادبیات ایران و جهان**. (۱۳۹۶). گروه مؤلفین. ویراستار سالومه مهوشان. تهران: بهنود.
- اسعد، محمدرضا؛ مهدی رضا کمالی بانیانی؛ رضوان درخشیده، (۱۳۹۱)، «تطبیق تله پاتیکی آرکی تایپ شب در اشعار سهراب سپهری و رایبندرانات تاگور». **فصل نامه مطالعات ادبیات تطبیقی**، س ۶، ش ۶۱: ۲۴-۳۱.
- برلین، آیزایا. (۱۳۹۸). **ریشه های رمانتیسیم**. ترجمه عبدالله کوثری. تهران: تشرماهی.
- شرکت مقدم، صدیقه. (۱۳۸۸). «تطبیقی مکتب های ادبیات». **مجله مطالعات ادبیات تطبیقی**، س ۳، ش ۱۲: ۵۱-۷۱.
- پورعظیمی، سعید. (۱۳۹۷). **بام بلند همچراغی**. با آیدا درباره احمد شاملو. تهران: هرمس.
- تاگور، رایبندرانات. (۱۳۹۱). **ماه نو و مرغان آواره**. ترجمه علی پاشایی. تهران: ثالث.
- تاگور، رایبندرانات. (۱۳۹۷). **چیترا**. ترجمه هومن بابک. تهران: انتشارات علمی و فرهنگی.
- تاگور، رایبندرانات. (۱۳۸۸). **نیلوفر عشق** (گزینه هایی از مجموعه ای شعر). ترجمه علی پاشایی. تهران: میترا
- تاگور، رایبندرانات. (۱۳۹۷). **زیربرگ نیلوفر**. ترجمه آیدا چاوشان. تهران: نشر ستاک.
- تاگور، رایبندرانات. (۱۳۳۶). **باغبان**. مترجم: عبدالرمن پژواک: چاپ کابل.
- تاگور، رایبندرانات. (۱۳۴۷). **نغمه های تاگور** یا صدپند تاگور. ترجمه م. ضیاالدین. مقدمه سید مصطفی طباطبایی. تهران: موسسه مطبوعاتی عطایی.
- تاگور، رایبندرانات. (۱۳۹۶). **نیایش گیتانجالی**. مترجم محمد مقتدری، تهران: ثالث.
- ثروت، منصور. (۱۳۹۰). **آشنایی با مکتب های ادبی**. تهران: نشر سخن.
- جعفری جزی، مسعود. (۱۳۷۸). **سیر رمانتیسیم در اروپا**. تهران: نشر مرکز.
- جعفری قریه علی، حمیدرضا، زهرا سیدیزدی، بتول افشارنیا. (۱۳۹۹). «طبیعت و کارکردهای آن در دستگاه فکری فریدون مشیری و پل الوار». **نشریه ادبیات تطبیقی دانشکده ادبیات و علوم انسانی، دانشگاه شهید باهنر کرمان**. س ۱۲، ش ۲۲: ۵۱-۷۴.
- حسینی، مریم. (۱۳۹۶). **مکتب های ادبی جهان**. تهران: فاطمی (کتاب الکترونیکی)
- دهباشی، علی. (۱۳۸۸). **شناخت نامه رایبندرانات تاگور**. تهران: نیک.
- دیانوش، ایلیاد. (۱۳۸۵). **لالایی با شیپور** (گزین گویه ها و ناگفته های احمد شاملو). تهران: مروارید.
- سلاجقه، پروین. (۱۳۸۴). **نقد شعر معاصر**. امیرزاده کاشی ها (احمد شاملو)، تهران: مروارید.
- سیدحسینی، رضا. (۱۳۹۴). **مکتب های ادبی**، ج ۱. تهران: نگاه.

- سیدی، سیدحسین. (۱۳۹۵). «خوانش تطبیقی مفهوم مدرنیسم ادوینیس و یوسف‌الحال با روی کرد به مکتب ادبیات تطبیقی امریکایی». *کاوش‌نامه ادبیات تطبیقی*، س ۶، ش ۲۳: ۵۲-۵۳.
- صادقی بنیس، شیما و معصومه صادقی. (۱۳۹۵). «بررسی تطبیقی مولفه‌های رمانتیسزم در سروده‌های احمد شاملو و نزار قبانی». *فصل‌نامه مطالعات نقد ادبی*. دوره ۱۱، ش ۴۴: ۱۵۸-۱۳۷.
- شاملو، احمد و آیدا سرکیسیان. (۱۳۹۳). *مثل خون در رگ‌های من*. نامه‌های احمد شاملو به آیدا، تهران: نشر چشمه.
- شاملو، احمد و آیدا سرکیسیان. (۱۳۹۴). *مجموعه آثار احمد شاملو*، شعرها، تهران: انتشارات نگاه.
- شاملو، احمد و آیدا سرکیسیان. (۱۳۲۶). *آهنگ‌های فراموش شده*. تهران: انتشارات مروارید. (کتاب الکترونیکی)
- شریعت کاشانی، علی. (۱۳۹۶). *سرود بی قراری ماهان* (درنگی در هستی‌شناسی شعر، اندیشه و بینش احمد شاملو). تهران: گلشن راز.
- شمیسا، سیروس. (۱۳۹۰). *مکتب‌های ادبی*. تهران: قطره.
- شهرجردی، پرهام. (۱۳۸۱). *ادب‌پیشه باامداد*. تهران: اندیشه سازان.
- علوی‌زاده، فرزانه. (۱۳۹۴). «بررسی انتقادی پژوهش‌های تأثیر و تأثر در ادبیات تطبیقی ایران». *دوفصلنامه پژوهش‌های ادبیات تطبیقی*. ش ۲ (پیاپی ۶): ۹۹-۱۲۹.
- علیپور، صدیقه، ربابه یزدان‌نژاد. (۱۳۹۲). «زیبایی‌شناسی پدیده مفهومی عشق با نگاهی تطبیقی به اشعار شاملو و قبانی». *نشریه ادبیات تطبیقی دانشکده ادبیات و علوم انسانی، دانشگاه شهید باهنر کرمان*، س ۴، ش ۸: ۲۰۳-۲۲۶.
- فروم، اریک. (۱۳۹۵). *هنر عشق و وزیدن*. تهران: انتشارات جامی. (کتاب الکترونیکی)
- فورست، لیلیان. (۱۳۹۱). *رمانتیسزم*. ترجمه مسعود جعفری. تهران: نشر مرکز.
- مجابی، جواد. (۱۳۷۷). *شناخت‌نامه احمد شاملو*، تهران: نشر قطره.
- محمدی، ابراهیم و محمد بهنام فروغ و غلامرضا طیبی‌نژاد. (۱۳۹۲). «اسطوره‌شکنی و اسطوره‌سازی رمانتیک در شعر احمد شاملو». *مجله ادب پژوهی*. ش ۲۴: ۱۲۸-۱۰۵.
- مختاری، محمد. (۱۳۷۱). *انسان در شعر معاصر* (با تحلیل شعر نیما، شاملو، اخوان، فروغ فرخزاد). تهران: توس.
- مسعودی‌فرد، جلیل و عبدالرضا معروف. (۱۳۹۸). «سیررمانتیسزم در شعر شاملو»، مقاله‌های پنجمین *همایش پژوهش‌های زبان و ادبیات فارسی*: ۱۵۲۴-۱۵۰۳.
- مظفری ساوجی، مهدی. (۱۳۸۶). *از باامداد* (گفتگوهای پیرامون زندگی و آثار شاملو). تهران: مروارید.
- نظری، فردین. (۱۳۸۰). *من و شاملو* (پرسش‌هایی از جهان شاملو). تهران: انتشارات نگاه سبز

-وات، گرنٹ ال.(۱۳۹۶). **ادبیات جهان**. مترجمان: مسعود فرهمندفر؛ مهسا جعفری و دیگران. تهران: نیلوفر.

-وان تیژم، فیلیپ (۱۳۷۰) **رومانتیسیم در فرانسه**. ترجمه غلامعلی سیار. تهران: آفتاب.

The code of ecomysticism in rabiindranath tagore works :acritical appraisal -
swa

.trames /2018 /22(72/67)3/311-326.ti samantary and sahadeb. -

پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی
پرتال جامع علوم انسانی